

נחש הנחושת (על אמונה ו'ממלכתיות')

א. נחש הנחושת שכיתת חזקיהו

...חזקיהו בן אחז מלך יהודה, בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלים... ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו. הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבות וכתת את האשרה וכיתת נחש הנחושת אשר עשה משה, כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחושתן. בה' א-להי ישראל בטח, ואחריו לא היה כמוהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו...

(מלכים ב יח, א-ה)

תנו רבנן: ששה דברים עשה חזקיהו המלך: על שלושה הודו לו ועל שלושה לא הודו לו... כיתת נחש הנחושת והודו לו.

(ברכות י, ב)

המציאות שעמדה בפני חזקיהו הצעיר היתה קשה. העם היה שטוף בעבודה הזרה שעשה אחז אביו, ובית המקדש היה נעול ומלא בעבודה זרה. חזקיהו הופך את הקערה על פיה: הורס ושובר את כל סוגי העבודה הזרה שהיו בימיו. עד כאן אין חידוש גדול במיוחד, שכן מעשים דומים נעשו גם על ידי יהושפט בן אסא שהיה לפניו וביער את ה'קדש' שלא ביער אביו (מלכים א כב, מז). גם יאשיהו בן אמון אחריו ביער את העבודה הזרה שעשו אביו וסבו, וגם עליו נאמר "וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ככל תורת משה ואחריו לא קם כמוהו" (מלכים ב כג, כה).

הבעיה המיוחדת שניצבה בפני המלך היתה נחש הנחושת, שהיה אב-טיפוס לכל העבודה הזרה הנוספת. העם ראה בו פולחן לגיטימי, שכן הוא הנחש שעשה משה בדבר ה' כדי שהעם יביט עליו ויתרפא, ומי כמוהו מייצג את השגחת ה' בארץ - אותה השגחה מופלאה שיכולה להוציא מתוק ממר ולהפוך את הנחש מסמל המוות לסמל החיים? סביר להניח שאיש לא התכוון לנחש מצד עצמו. הכול ראו בו את האמצעי הנכון לעבוד דרכו את הקב"ה, מעין דברי ריה"ל (כוזרי א, צז).

ההבדל בין פולחן הנחש מצד עצמו לראייתו כהפניה כלפי מעלה בלבד - קשה לפעמים לתפיסה, והגבול דק מאוד. חז"ל העירו את תשומת לבנו לכך באומרם במשנה (ראש השנה ג, ח):

וכי נחש ממת וכי נחש מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים, ואם לאו היו נימוקים.

מדבריו של המהרש"א (חידושי אגדות שם כט, א) עולה שמבחינה מעשית לא היה הבדל, והכול היה תלוי בכוונה: אם היתה לשם שמים - הצליחו, ואם לאו - כלומר שהיו חושבים שהנחש עצמו מציל - לא הצליחו!

שנים רבות נמשך פולחן הנחש, כולם ראו ואיש לא העז לגעת בו. אולי דיברו על זה. אבל הנחש היה מעשה ידי משה בדבר ה', ומי יעז לגעת בנחש וניקה?

יתכן שגם חכמים לא העזו לומר לחזקיהו לכתות את הנחש כיון שחששו לפגוע בקדושתו. אבל חזקיהו ידע שזה המבחן הגדול. אם לא יכתות את הנחש תימשך תופעת העבודה הזרה, כיון שאיך אפשר לחלק בין הדברים? לכאורה, מה ההבדל בין העגל של ירבעם לנחש של משה? זה וזה דמויות של בעלי-חיים, ושניהם יכולים להיות כלי לעבוד דרכו את הקב"ה, כביכול, ח"ו. מעין מה שאמר זמרי למשה: "אם זו אסורה - בת יתרו מי התירה לך?"

ואכן, המהרש"א (חידושי אגדות ברכות י, ב) שואל: מה החידוש בכך שחכמים הודו לו, וכי למה להם להשאירו? והוא מתרץ, שהיו מקיימים אותו כדי להזכיר לדורות שלא הנחש ממת אלא החטא ממת כמו צנצנת המן ומטה אהרן. הוי אומר: היה לנחש ערך אמוני חשוב.

יחד עם נחש הנחושת חזקיהו גם גרר עצמות אביו על מיטה של חבלים כדי שיתגנה ברבים על רשעו, וכן גזז את ספר הרפואות, כיון שהעם הפסיק לבטוח בה' ולהתפלל אליו משום שהיה סומך על הרפואות (רש"י פסחים נו, א)¹.

אפשר להניח שדווקא מתוך יראת שמים בא חלק מהעם בטענות לחזקיהו הפוגע בשלשה מקודשי האומה: הנחש המשעבד את לבם של ישראל לאביהם שבשמים ומציל אותם מן הפורענות, ספר הרפואות המציל חיי-אדם, וכבוד מלכות בית דוד הנרמס בגרירת עצמות של מי שדמו של דוד זרם בעורקיו!

ב. ממלכתיות ומשבר

הממלכתיות הינה ביטוי של העם בשלטון עצמי, והיא מהווה מרכיב חשוב ויסודי בביטול הגלות והתקרבותנו למצב של גאולה, לפי הגדרותיו של המהר"ל מפראג (נצח ישראל פרק א). כל יהודי מתפלל כבר אלפים שנה "ושבור עול הגויים מעל צווארנו" וכו'. לא

¹ אמנם הרמב"ם בפירוש המשנה שם (פסחים ד, י) שלל פרשנות זו, והסביר שמדובר היה בספר שנעשה על פי מזלות והיה קרוב לכישוף. מכל מקום היה זה ספר שהעם חשב שהועיל לו בעניינים של פיקוח נפש והצלה ממחלות. אבל חזקיהו היה מוכן ללכת נגד הזרם ולגנוז אותו.

פלא הוא שכשהוכרזה המדינה היה בזה חידוש עצום, ותופסי התורה בייחוד שהבינו את משמעותה הרוחנית ראו בזה עניין יקר וקדוש. יישוב יהודי בארץ ישראל היה כבר קודם, אבל ממלכתיות - ריבונות שלטון עצמי - התחדשה בהקמת המדינה, כדברי הרצי"ה קוק². מכאן היחס המיוחד והחביבות לכל הקשור לשלטון: הצבא, המשטרה, שרים, חברי כנסת, ראש ממשלה, נשיא המדינה ולכל הסמלים שבראשם - הדגל. אמנם כבר מראשית הדרך היה ברור שיש לציבור המאמין הסתייגויות מדרכה של המדינה, בעיקר בשלושה תחומים: משפט, חינוך ותרבות, דתות. המשפט אינו מבוסס על דיני תורה אלא על חוקים חילוניים, תוך התכחשות מתמדת למקורות המשפט העברי, למרות כל הניסיונות לאמצו ולו באופן סמלי! החינוך אינו קשור למורשת ישראל, ואדרבא, פעמים רבות מחדך לכפירה, והתרבות - כל תחלואיה המוסריים של החברה המערבית מיובאים אלינו דרכה. משרד הדתות מממן את הנוצרים והמוסלמים, והמדינה - למרות חוקים שנחקקו בה - נותנת מקום לפעילות המיסיון³. אבל על פשעים אלה כיסתה האהבה הגדולה וההתפעמות מהחידוש, שלאחר גלות ארוכה סוף יש לנו שלטון עצמי. האהבה כמעט וקידשה את האישים הפרטיים שעמדו בראשות המדינה, בייחוד במערכת הביטחון. לא היתה זו נחלת הציבור הדתי בלבד. הסגידה לגנרלים, ואף לחיילים, הייתה נחלת הכלל. שירים על יחידות צבאיות היו להיטים, צנחן היה מותג ראוי להערכה, וכן שריונר, איש צפרדע וכן הלאה.

במשך שנים לא התעוררה הבעיה המערכתית של הסתירה בין מדינה יהודית לבין אותם החסרונות דלעיל בהריפותה. המשבר החל בפועל בהפגנות נגד פעילות המיסיון בשנת תשכ"ד, שבהן נעצרו גם בחורים משייבת מרכז הרב שהלכו להפגין ועברו על החוק. הרצי"ה קוק - שהיה מראשי המכירים בערכה של הממלכתיות - לא הסתייג מעברות אלה, ואדרבא, תמך בעצורים ועודד אותם מתוך תפיסה שלא כל חוק ראוי לכבד. כשהחוק סותר את האמונה והעקרונות החשובים בחיינו - אין מכבדים אותו (ע"ל 'להלכות ציבור' סי' ז).

אבל עיקרו של המשבר והפיכתו לקונפליקט מתמשך ומתגבר - היה בזמן תחילת ההתנחלות⁴. העליות לסבסטיה נגד החלטת הממשלה וההתנגשות עם כוחות הביטחון, הראו לעם שצפה בהן בהשתאות, שמדובר בתנועה שלא החוק והממלכתיות נר לרגליה, אלא אידיאולוגיה הבנויה על תשתית של אמונה בתנ"ך, בחז"ל ובגאולת ישראל המתרחשת כעת. לפתע התגלה לכול שיש השקפת עולם הגורסת שהכול נעשה בקודה א-להית, והציונות החילונית אינה אלא כלי בידי ה' המחזיר שכינתו לציון, על אפם וחמתם של הכופרים שניסו דווקא לברוח ממנו. רבים מהעולים לסבסטיה והמתנחלים לדורותיהם נעצרו, וחלק מהאנשים התעמתו עם חיילים ושוטרים. הרצי"ה עצמו אחז באחת הפעמים בגדר והתריס בחיילים לירות בו, ואמר "אותנו לא תזיזו מכאן"⁵. היתה זו התגרות גלויה בשלטון וביכולתו לשלוט באזרחיו. מכאן החל מסע ארוך של יחסים מורכבים ונפתלים עם המערכת השלטונית: הפגנות ועלייה לקרקע נגד החלטות ממשלה, תוך התנגשויות עם הצבא ועם המשטרה, עידוד לאנשים העצורים ומכתבים חריפים נגד ממשלה שלא הלכה בתלם המחשבה הגאולית.

בכתביו של הרצי"ה נמצא התבטאויות ביקורתיות וקשות מאוד:

הממשלה בשביל העם ולא העם בשביל הממשלה.

וכאשר הממשלה **בוגדת** בעם ובארץ מולדתו וחיינו אז על אחת כמה וכמה שהעם החי והמרגיש אין לו שום שייכות לממשלה הזאת!

והממשלה ה**בוגדת** הזאת היא עוברת ובטלה.

אבל לצדם ביטויים תומכים ומחזקים, כגון:

לכבוד ידידנו הנעלה ורב פעלים מר אריאל שרון, בכל לבבי ונפשי הנני בזה להביע למעלת יקרך את אמיתת תודותי על זו תפישתך הנאדרת... קריית-ארבע-חברון. נזכור זיכרו אזהרתו של יואב שר צבא ויד מלכנו חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי א-להינו.

וביטויים אלו ואחרים מבטאים הערכה רבה וכבוד גדול לנושאים את דגל הממלכתיות הישראלית המתחדשת.

ניתן לומר שהרצי"ה דן לגופם של דברים. מעשי המנהיגים הם אלה שקירבום או ריחקום, ולא תפיסה עקרונית וכוללנית. יתרה מזו, בהפגנות שהתקיימו נגד הנסיגה מאבו-רודס שבסיני, נעצרו כמה מפגינים, וגם להם שלח הרצי"ה מכתב חיזוק ועידוד:

אחי ורעי גדולי פארי ישראל מקדשי השם המעוכבים כעת במעצר על ידי יתרי הכוח וחסרי המדע! (שם, סי' עד)

² בשנת תשי"א כתב את המאמר החשוב והיסודי "לתוקף קדושתו של יום עצמאותנו", שבו מוסבר עניין זה בהעמקה ובהרחבה. ועיי' בשיחות הרב צבי יהודה ליום העצמאות.

³ הרצי"ה התייחס בכמה וכמה משיחותיו לחסרונותיה של המדינה.

⁴ אמנם יתכן שסבסטיה היתה "הוראת שעה", ולא שיטה קבועה, ואכן היו מקרים שבהם הכריע הרצי"ה שלא להיאבק נגד הממשלה; אולם האירועים בסבסטיה ולאחריה מראה ששיקול הדעת היה לגופו של עניין, ולא מתוך קבלת ה'ממלכתיות' כעיקרון מחייב באופן קבוע. למרות שבוודאי היא גורם שיש להתחשב בו בכובד ראש. (אגב, הרצי"ה לא הסכים בזמנו לפשרה שהיתה עם הממשלה בסבסטיה, שהמתנחלים יעברו למחנה קדום, אבל המתנחלים עצמם קיבלו אותה!).

⁵ **הערת המערכת:** להרחבת הנושא, עיי' במאמרו של הרב יעקב זיסברג "ייהרג ובל יעבור במאבק על ארץ ישראל - שיטת הרצי"ה קוק", 'צהר' יד.

ג. חורבן ימית ומחלוקת התלמידים

עוד לפני פטירת הרב צבי יהודה קוק, נחלקו הדעות באשר לצורת ההתנגדות לנסיגה בימית. היו מי שדגלו בהתנגשות גלויה עם נציגי השלטון, גם כשמדובר בחיילי ישראל. מנגד, היו מי שאמרו שיש לשמור על כבוד הממלכתיות ולכבד את ההחלטות, אך אפשר להתנגד להתנגדות פסיבית מתוך ניצול הזכות להפגין. בעיקר יש לחנך, טענו שוללי ההתנגדות הפיזית.⁶

לאחר חורבן ימית היה העם שקוע במלחמת לבנון והוויכוח שכך קמעה. אך הוא שב בעוצמה אדירה לאחר כעשרים שנה, כשעלתה בישראל ממשלה שמסרה חבלי ארץ למרצחים, ואף ציידה אותם בנשק. היו שאמרו שמותר ואף ראוי לגנות את מי שאחראי על כך בכל צורה של גינוי, ויש אומרים שיש לכבד את הממשלה והעומד בראשה תוך כדי הבעת מחאה. הממשלה הלכה והחריפה את יחסה העוין למתיישבים היהודיים ביש"ע ואף בגולן. הם ותומכיהם התקשו יותר ויותר לכבד אותה, ובבתי כנסת מסוימים אף הפסיקו לומר את הנוסח הרגיל של התפילה לשלום המדינה. תפילה זו הייתה כמעט ציפור הנפש של התנועה הדתית-ציונית. בתי כנסת אחרים שינו כמה מילים בהתאם לתחושה באותו זמן. הגדילו לעשות בעלי תפילה בבתי כנסת רבים שסלסלו במיוחד בימים נוראים בתפילה "כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ", כשכל הקהל מבין שהכוונה לממשלת ישראל של אותו זמן!

כנגד תופעות אלה קמו חלק מתלמידי הרצי"ה ותבעו את כבודה של הממשלה, שהיא עיקר הממלכתיות הישראלית המתחדשת. הטענה היא שלמרות מעשיה הרעים – אסור לדבר כך על הממשלה. לא זו בלבד, אלא שדרשו יחס של "כבוד המלך" כלפי הממשלה. לדעתם, כפי שיש לכבד את המלך ואסור להשתמש כלפיו בביטויים מעליבים – כך אסור להשתמש בביטויים כאלו כלפי ממשלת ישראל והעומד בראשה.

מקור מרכזי המובא לשיטה זו, הוא אליהו שרץ לפני המלך אחאב עד יזרעאל (מלכים א' יח, מו). זאת, אף שאחאב היה מלך רשע שיש מחז"ל מי שקבעו שאין לו חלק לעולם הבא! (משנה סנהדרין, תחילת פרק חלק). מכאן ביקשו להסיק שיש לכבד אפילו מלך רשע כאחאב!⁷

דוגמא חשובה נוספת היא של אביה מלך יהודה שאמר דברי תוכחה קשים על ירבעם, וה' נגף אותו כיון שביזה את ירבעם ברבים. לעומתו עידו הנביא מוכיח את ירבעם ומתבטא בשפה עדינה קצת יותר ואומר "ועצמות אדם ישרפו עליך" במקום "ועצמות ירבעם"! מכאן רצו להסיק שגם כשיש לנו ביקורת חריפה על הממשלה יש להמשיך ולכבד אותה, כדי לא לפגוע בממלכתיות הישראלית, שהיא גילוי כוח העם. שימוש בלשון קשה גורם לדעתם להחלשה של הממשלה, שהיא בעצם החלשת העם, שאותו ודאי אסור לבזות ולהחליש.⁸

לעומתם טענו מי שציידו בביטויים חריפים ופעולות מחאה חריפות, שהדימוי בין מצבנו כיום לתקופת המלכים מופרך ביסודו. בשיטת השלטון הקיימת – כך אמור האזרח להגיב כשהוא מרגיש התנכלות. חלק מהשיטה הדמוקרטית היא הזכות – וכמעט החובה – להביע, ובצורה חריפה במיוחד, את מחשבותיך והרגשותיך כלפי השלטון. כך נוהגים כולם, ואינם חושבים שיש בזה העלבה של עובד ציבור

⁶ יש לציין את מכתב העידוד של הרצי"ה לבאים ליישב את סיני ממש לפני הפינוי כדי לנסות ולמנעו (להלכות ציבורי סי' רכג, ועוד). אמנם שם אינו עוסק בשאלת דרכי ההתנגדות במקרה של פינוי, אך שוללי ההתנגדות שללו גם את עצם הנהירה ההמונית של ציבור בני הישיבות ותלמידות האולפנות לחבל ימית.

⁷ אבל נראה שאין הנידון דומה לראיה. הנביא רץ לפני אחאב כיון שלאחר מעמד הר-הכרמל, שבו נתן אחאב לאלהיו לעשות שפטים בנביאי הבעל והאשרה, וצעק עם העם "ה' הוא האלהים", אחאב היה בעל תשובה (באותו רגע לפחות), ואלהיו רצה לחזק אותו בדרכו.

יש להעיר שחז"ל אמרו (זבחים קב, א) שבכמה מקומות מצינו שחולקים כבוד למלכות, ואחד מהם הוא משה שמכבד את פרעה באמרו: "ויורדו כל עבדיך אלה אלי" כשהכוונה היתה לפרעה עצמו. וכי יעלה על הדעת שלמשה חשוב שמלכות פרעה לא תתפורר? אין כאן אלא הבעת הערכה לעצם המושג השלטוני שיש בו ערך חיובי, כיוון שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו (כך משמע גם מלשונם של כמה מדרשים ואכמ"ל). לכן אין לייחס עניין מיוחד לכבוד שמכבד אלהיו את אחאב, גם אם לא נאמר שחזר בתשובה.

⁸ ירושלמי יבמות טז, ג. דומה שיש כאן דבר פשוט שאינו קשור למלך דווקא – המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, ומכאן שזהו עוון חמור במיוחד, וכשמדובר בביזיון של מלך על אחת כמה וכמה. אין צורך וממילא אין הכרח להוסיף הסברים. המעשה חמור מצד עצמו, ולא בגלל החלשת כוח האומה, שאין לזה שום רמז בדברי חז"ל אלה. ירבעם הפסיד מאז במלחמותיו לא בגלל התוכחה אלא כיון שלא היה ראוי לנצח, וכמו בכל מלחמות ישראל שהעם לא היה ראוי והפסיד בקרב, כמו בימי עלי הכהן, ובימי שאול המלך ועוד.

ראוי להעיר שבמדרש (בראשית רבה סה, כ; עג, ה) יש כמה נימוקים לסיבת עונשו של אביה, ורק אחת מהן היא: "על שחיסדם ברבים".

בולטת במיוחד תבוסת אחאב בגלעד שהיתה עקב חטאו החמור ברצח נבות היזרעאלי והמשמעות העמוקה של יחסו לעם הנובעת מכך. לפי גישה זו מדוע אחאב לא הצליח במלחמה לאחר שאליהו מרומם אותו ומתקן אותו? ודאי אליהו לא תיקן אלא את מי שראוי לתיקון – את כל מי שמוכן למעמד כמו הר הכרמל שדורות ניזונים מעוצמתו, ובכל שיאו של יום כיפור קורא כל העם "ה' הוא האלהים". אבל מי שהפנה עורף למעמד וללקחו – מפסיד בקרב. קשה מאוד לומר שאביה אשם בכל המפלוא של צבא ישראל, כשבחז"ל אין לזה רמז.

וכדומה. מה שמותר ונכון לעשות מבחינה דמוקרטית ביחס לשלטון מותר גם מבחינה תורנית. זהו כבודו וזו מעלתו שהוא סופג ביקורות ולמרות זאת אין שלטונו מתערער, עד שהביקורת כה גדולה ובוזה נראה רצון העם להחליף את ממשלתו לפני הזמן, ואם כך הוא המצב - הרי שראוי באמת להחליפה. יש אפילו יתרון גדול בסגנון ממשל כזה, שאינו דורש הפיכות צבאיות רבות נפגעים, אלא העם יודע שאם הממשלה תגזים - הוא יוכל להחליפה דרך מחאותיו החריפות שישפיעו על מפלגות בכנסת ובסופו של דבר יביאו לחילופי שלטון?

הוויכוח הלך והחריף עם השנים, עד שנוצר מצב שבו תלמידי אותו בית מדרש של ישיבת מרכז הרב לדורותיה הפכו לבני פלוגתא קשים ולעתים אף מרים. הכינויים הרווחים לשתי שיטות אלה בעולם הישיבות הדתי לאומי הוא 'ממלכתיים' לעומת 'לא ממלכתיים' (אמנם כינוי זה אינו מדויק כיון שגם מי שמוגדר כאינו ממלכתי מחשיב מאוד את הממלכתיות, וכדלעיל).

ד. תוצאות השיטה הממלכתית

לשיטת ה'ממלכתיים', כיון שהממלכתיות הוצבה כעניין המייצג את ראשית צמיחת הגאולה, הרי שקשה מאוד להתווכח עם המדינה וראשיה. למרות קריאות להבחנה והפרדה בין המהות הקדושה של הממלכתיות לבין התופעות השליליות שלה - קשה מאוד להנחיל אותה לציבור. מי שאינו מחובשי בית המדרש אינו מסוגל לזה, וגם בתוך בית המדרש מתעוררים קשיים עצומים להבחין הבחנה דקה כזו.

דוגמה בולטת לכך היא השחיקה הנוראה בערך קדושת השבת בצבא בשם הביטחון הלאומי. בצה"ל קלטו עם הזמן שמילת הקסם "פעילות מבצעית" מאפשרת חילול שבת. באופן טבעי, החייל הדתי אינו מתווכח עם המפקד שהוא המייצג של שיא הממלכתיות היהודית! שהרי צה"ל הוא ביטוי לעצמתו המתחדשת של העם השב לארצו. צה"ל הוא צבא העם, ובו מתגלה בפועל סגולת ישראל של כל חילוני המוכן למסור את נפשו על הגנת האומה. פקודה היוצאת מפי המפקד הרי זו כמעט פקודה א-להית! לא פלא שחילולי שבת שלא לצורך הלכו והתרבו עם השנים. "פינוי חוות גלעד", תוך אמירת שקר גמור לחיילים ולקצינים הדתיים שמדובר בפעילות בטחונית - הציב מראה בפני הציבור המאמין בגאולת ישראל ובממלכתיות וקדושתה והראה לו לאן הגענו. יש לציין בצער שגם בעקבות פרשייה חמורה זו - לא היתה תגובה רצינית של אף אחד מהגורמים החינוכיים או הרבניים. איש לא הודה מתפקידו, אפילו מחאה רפה לא נשמעה, לא בדמות הפגנה או עצומה או מכתב בעיתונות. אין גם הנחיות חדשות לחייל הדתי שמקבל "פקודה מבצעית" לבדוק ולחקור אם זו אמת או בדיה. מפטירים כדאשתקד וסומכים על המערכת הביטחונית-ממלכתית שתתקן את עצמה¹⁰.

אך לא רק השבת נשחקה - כל המערכת הרוחנית נעשתה כפופה לערך הממלכתיות עד כדי קידוש הדמוקרטיה כצורת שלטון, שהרי זו הבחירה של העם, ודרכה מתגלה חזון קץ הגלות ואתחלתא דגאולה. ואם בדמוקרטיה הגענו לטשטוש ערכים כללי עד כדי איבוד הולך ומחריף של הצלם הצינוני-יהודי של המדינה - לא תקום זעקה השוללת את הממלכתיות שהפכה לכלי הרסני. מה שישעיהו וירמיהו היו מוכנים לומר אפילו על בית המקדש שהפך למקום שאין לה' עוד חפץ בו ובקרבתו שמקריבים בו - לא יעז איש להעלות על דעתו ביחס לממלכתיות. זאת, למרות דברים מפורשים של הרב זצ"ל על הלאומיות החילונית והאפשרות הסבירה של היטמאות חמורה שלה (אורות עמ' קלד):

באוויר מעופש זה נולדה גסות הכפירה בצורתה המנוולת שאנו רואים אותה בימינו. וכשזו נזקקת אל הלאומיות בוררת היא ממנה דווקא את חלקיה היותר רעים העלולים לשחת את כל הוד שבצלם האדם הפרטי אשר נוכח א-להים דרכו... משרכת הלאומיות את דרכה ללקוט שעורים מגללי בהמתן של אומה שפלה... לאומיות כזאת כל מה שהיא יותר רוממה ונאצלת ביטודה היא מתגנה יותר על מחזיקיה, ומאצלת עליהם מהזוהמה של טומאת שוליה...¹¹

⁹ על יתרוונתיה של השיטה הדמוקרטית בעניין זה ובעניינים נוספים כבר האריך האברבנאל בפירושו לפרשת המלך. יש לזכור שלמרות זאת כולנו מצפים ומייחלים למלך מבית דוד.

¹⁰ **הערות המערכת:** בענין זה, עיי במאמרו של הרב מאיר נהוראי בגיליון זה ובתשובתו של הרב מיכאל אברהם.

¹¹ **הערות העורך (ע. א.):** המעיין בשיחותיו של הרצי"ה זצ"ל ליום העצמאות יוכל לראות כי כבר עמד על אותה בעייתיות (עיי שיחת הרצי"ה ליום העצמאות, ללא ציון שנה, סעי' 2). למשל, בתשובה לשאלה: "אבל במדינה לא הכל מסודר על פי התורה" - ענה הרצי"ה: "קודם כל צריך שיהיה לנו היסוד הנפשי של שמחה לגבי עצם הקמת המדינה, ומתוך כך נוכל להתגבר גם על הפרטים הקטנים המעיבים. יש לראות את הדברים בכלליותם... יש דבר עיקרי, כללי: המדינה היא כולה קודש, ואין בה שום פגם. היא גילוי שמימי עילאי של המחזיר שכינתו לציון. כל השאר הם פרטים. פכים קטנים או גדולים, בעיות וסיבוכים - אין בכוחם לפגום, ולו במשהו, בכל תוקף קדושת המדינה. עצם ערך המדינה אינו מותנה בכך אם יש בה יותר שומרי תורה ומצוות או פחות. בוודאי, השאיפה היא שכל העם כולו יהיה שייך לתורה ומצוות. אבל המדינה היא קודש בכל אופן שהיא. יש מין דתיים שמביעים מעין ביקורת ואומרים: 'אם המדינה תהיה לפי שיטתנו ורוחנו - נקבל אותה; ואם לאו - נסתייג ממנה'. הם מתבטאים כאילו המדינה אינה שלהם. המדינה היא שלנו, של כלל ישראל ושל כל אחד ואחד מישראל. המסתייג ממנה הרי הוא אינו רואה את החזרת השכינה לציון".

אולם נראה שמה שהשתנה במדינה אינו פרט כזה או אחר של שמירת התורה בחוק פלוני או אלמוני. השינוי העיקרי הוא בנקודה הרבה יותר יסודית, והיא: זהותה היהודית של המדינה. בעבר, זהות זו היתה ברורה וחד-משמעית, והוויכוח היה רק במישור של הפרטים המעשיים. כיום, עצם זהותה היהודית של המדינה היא העומדת בסימן שאלה, לאחר שבג"ץ רוקן מכל תוכן את המושג "מדינה יהודית" וגוברים הקולות - על ידי יהודים ועל ידי ערבים - להגדיר את המדינה כ"מדינת כל אזרחיה", וכל זאת - תוך כדי תהליך דמוגרפי חמור, בו יותר ויותר גויים מגיעים לארץ ומתאזרחים בה - בכונת מכוון (ראה מאמרו של ד"ר אשר כהן, 'צהר' יד,

קבוצה אחרת המקדשת את הממלכתיות מנימוקים אחרים לחלוטין, היא קבוצה גדולה של ציבור ציוני-דתי, שאינם מחובשי בית המדרש, הרואים את המדינה והתרבות שהיא מייצגת כלגיטימית על כל חלקיה. הרי זו המדינה היהודית! החיקוי הנואל של התרבות החילונית-מערבית מהווה בעיני שומרי מצוות רבים מקור לחיקוי, אמנם מעודן יותר ומאופק יותר. עיין ערך "דיסקוטק לנוער דתי", "תרבות פנאי" ועוד. אמנם קבוצה זו אינה נסמכת על מקורות תורניים – אך העובדה שיש מגמה של האדרת הממלכתיות והסתרת הביקורות עליה, נותנת להם מעין לגיטימציה למעשיהם.

אי אפשר להקל ראש גם בחומרתם של המעשים ההרסניים של מוסדות המדינה כלפי ערכים מקודשים לתורת ישראל, כגון רמיסת השבת בפרהסיא באופן הולך וגובר, והתבוללות בקנה מידה לאומי תחת עלה התאנה של חוק השבות הפרוץ לכל הגויים. על הפקרת החינוך של הנוער כולו – עדיף שלא לדבר. אחת התופעות הבולטות של המאבק החריף שמנהלת הממלכתיות על כליה רבי העצמה וההרס, היא רדיפת האנשים המאמינים בקדושתה של המדינה ומיישבים את חבלי הארץ הקשים ביותר (עיין ערך: המחלקה היהודית בשב"כ, הנהלים המיוחדים נגד מתנחלי חברון, התנכלות המשטרה וגורמים משפטיים למתנחלים בכלל ולאנשי ימין בפרט, התנכלות תקציבית מתמדת למוסדות חינוך דתיים-ציוניים ועוד). כל זה קורה כמעט בלי הבעת התנגדות ממשית מצד מקדשי הממלכתיות ההופכים קרבן לגורם שאותו הם מקדשים!

ה. נוער הגבעות

אחת התופעות המבטאות משבר זה שרק תחילתו לפנינו, היא התופעה המכונה "נוער הגבעות". בשנים האחרונות נולדה תופעה של צעירים (וגם מבוגרים) חדורי להט של אמונה וקדושה שאינם מוכנים עוד לשאת בדומייה את תגרת ידה הקשה של הממלכתיות על זרועותיה השונות. מתוך הכרת חלק לא קטן מנוער זה (שחלקו אינו "נוער" אלא בוגרים בשנות העשרים לחייהם, ובהם נשואים ובעלי משפחה), דומני שעיקר העניין הוא: שיבה לערכי קדש טהורים, שמירת הברית (שהיא אנטיזה מוחלטת לתרבות המערבית שטופת התאוות) ועצמאות רוחנית ותרבותית. מכאן המגמה הבולטת של התבדלות מכל מה שמייצג את החברה החילונית הישראלית המערבית, הן בלבוש והן באמירה.

דווקא הם מנסים להיאחזו בחבלי ארץ שהמסד ההתיישבותי כלל לא חלם עליהם, "המאחזים". הם פורצים את "תחום המושב" של היישובים המאושרים על ידי השלטון וכובשים בפועל חבלי ארץ חדשים תוך זחיקת רגלי הגויים מהם. בשונה מהדור הראשון של המתנחלים, חלקם אינו מקבל את קדושת המדינה כערך, ורואים בה בעיקר כלי שאפשר להיעזר בו אבל לא יותר מזה. אדרבא, פעמים רבות הם מטיחים כנגד המוסדות את שאמר בר כוכבא כלפי שמיא "לא תסעוד ולא תכסוף" (אל תעזור ואל תכשיל, כלומר אנחנו מסתדרים לבד. לאמירה זו אין על מה לסמוך, שהרי אלמלא צה"ל היו אויבינו הורגים מזמן קומץ קטן זה של יהודים. אך משמעותה היא בעצם אמירתה ולא בשאלת יישומה). הם רואים במדינה הנוהגת על פי התרבות המערבית מדינה של "תרבות אנשים חטאים", ואינם מוכנים להזדהות אִתָּה. כל שאמרו הנביאים על מלכות ישראל ויהודה טרם שקיעתן - נראה להם נכון וישים כלפי המדינה כיום: טומאה, פריצות, חיקוי הגויים ועוד.

חלק אחר מתוכם, המכונה על ידי החלק הראשון 'ממלכתיים' (במלעיל), ממשיך לאחוז באידיאולוגיה המקדשת את המדינה, אבל בפועל עושה מעשים שהמדינה אולי תאשר בדיעבד, ואולי לא. קבוצה זו הלכה הרבה יותר רחוק ממעשי ההתנחלות שהיו מקובלים במשך שנות דור על הציבור הממלכתי, כמבטאים את הרצון הכמוס של העם שעתיד להסכים עמם. כאן מדובר על גירוש אנשים מאדמותיהם, שהוא מעשה שעל פי רוב נעשה על ידי מדינה וצבאה!

התופעה קיימת בלי קשר לשאלה אם נסכים לה או לא. היא מבטאת את המשבר שעליו כתבתי לעיל. יש בה אורות וצללים, כפי שיש בתנועות רוחניות בכלל ובתנועות מהפכניות בפרט; אך לא ניתן להתעלם מהמשבר שהצמיח תנועה זו, ומהצורך לטפל בו תוך גילוי צדדיו הטובים. לא מסתבר שהתנועה החילונית המורדת בקודש תזכה לבירור עמוק והעלאת ניצוצות, ואילו תנועה הנובעת מהרצון לשמירת תורה ומצוות תזכה לבוז וקלון.

ו. כיתות הנחש החדש

שלש דרכים לפנינו:

האחת - לגנות, להכפיש, לזלזל ולנסות להוציא את תופעת הנוער הזה מחוץ למחנה. להמשיך ולומר את אותם הדברים שנאמרו עד כה אודות ערכה וקדושתה של הממלכתיות, יחד עם דברי ביקורת הנאמרים במילים חריפות אך ללא ביטוי בשטח. הכול יישאר בתוך כותלי בית המדרש, כשהמציאות ממשיכה להידרדר. בכל פעם שהמציאות תיעשה קשה יותר – יתחדשו עוד אמירות בבית המדרש להסביר למה למרות הכול יש להמשיך ולקדש את הממלכתיות על כל המשתמע מכך. ואם הדברים לא יתקבלו על דעת השומעים, יתווספו עוד הסברים על התהליכים שהעם עובר, ועל מידת הסבלנות הצריכה להיות אבן יסוד בעולמנו הרוחני.

ובתגובתו של הרב רפאל אוסטרופ בגיליון זה). תהליכים אלו משמטים בהדרגה את הקרקע מתחת לעצם הגדרתה של המדינה כמדינת העם היהודי (בנוסף לטשטוש גובר של המושג 'יהודי' גופו), וממילא – את כל הבסיס לראות בה דבר מקודש. (אגב, תהליכים אלו - אם יתממשו במלואם, חלילה – ירוקנו מכל תוכן את משמעותו של המאבק להחלת הריבונות הישראלית על ישי"ע, אם מדינת ישראל תחדל, חלילה, מלהיות מוגדרת כמדינתו של העם היהודי ההיסטורי).

תשובת הכותב: הרצ"ה אכן חי בתקופה אחרת לגמרי מבחינת הכיוון האידיאולוגי של ממשלות ישראל שאותן ראה. לענין זה התייחסתי במאמר שהתפרסם ב'נקודה', וכעת בספר 'קומו ונעלה', על שיטת הרצ"ה בענין הר-הבית. כעת השתנה המצב לרעה ואנו חייבים לחזור ולשנן את הדברים של הרא"ה שהובאו בגוף המאמר.

השנייה - למרוד במושג הממלכתיות, להפנות עורף למדינה ולערכיה התרבותיים, לצבא, לשלטון, לכול. לחיות בתודעת ארץ ישראל ללא מדינת ישראל, מעין שיבה לימי עליית תלמידי הגר"א או הבעש"ט. יישוב הארץ וחיי קדושה וטהרה, היבדלות מהעמים וגם מכל מי שאינו שומר תורה. זה המסלול עליו צועד כעת חלק מנוער הגבעות, שכאמור לעיל אינו רק נוער, ויש לו מעגלי תמיכה מתרחבים בצבור העירוני.

השלישית - ללכת בדרכו של הרב זצ"ל. הוא לימד אותנו להתייחס לכל תופעה ברצינות, ולנסות ללמוד את מניעיה ואת הצדדים החיוביים שבה. הוא שכבר לימדנו שכל משבר רוחני המורד בערכים מקודשים בא כדי לברר מושגים אמוניים שלא התבררו די צרכם. הוא שכבר הודיע לנו שלעתים יש לשבור מושגים שהיו קדושים כדי לבנות תחתיהם מושגים אמיתיים יותר ומזוככים יותר¹². עלינו לכתת את נחש הנחושת. לשבור את מושג "קדושת הממלכתיות" כפי שהיא מתגלה כעת על ידי גורמים שחלק ממעשיהם מניתי לעיל¹³. ראוי להזכיר שגם יואש בן אחזיהו שהיה מלך מבית דוד, הגיע למצב השפל של עשיית עצמו לאלוהות!¹⁴ אם יואש שהיה צדיק גמור בראשית מלכותו ודברי שבה חמים נאמרו עליו ("ויעש יואש הישר בעיני ה'") מסוגל להגיע למצב זה, מדינה שהגדרתה מעיקרה היא חילונית וראשיה אינם שומרי מצוות, על אחת כמה וכמה.

תהליך של שבירה הוא בבחינת "סתירת זקנים בניין", ויש לדון בכובד ראש בשאלה כיצד שוברים באופן שהוא "סותר על מנת לבנות". אם לא נשבור - לא הועלנו, ואם נשבור באופן לא נכון - קשה יהיה לשוב ולבנות. לכן, עלינו להושיב רבנים ומחנכים על המדוכה (תרתי משמע). זה יהיה קשה. רבים יזדעזעו מהרעיון לכתת עניין כה קדוש, אבל אין מנוס מכך¹⁵. ראוי לזכור שהאלטרנטיבה קשה יותר. קרה לממלכתיות מה שקרה לנחש. היא כבר לא משעבדת את לבם של ישראל לאביהם שבשמים. אדרבא, היא מרחיקה אותם יותר ויותר מיום ליום. ניתן לומר שמעולם לא שיעבדה את ליבם של ישראל לאביהם שבשמים, כיון שתמיד היא מאוישת ברוב מניינה ומעשיה על ידי מי שאינם שומרי תורה ומצוות במקרה הטוב, ומי שרודפים שומרי תורה ומצוות במקרה הרע. אם לא נכתות אותה היום - ההרס יגדל יותר ויותר. קשה לצפות את גדלו ועוצמתו של השבר הנורא שיתרחש כשהממדים יהיו בלתי נסבלים לגמרי לרוב רובו של הציבור המאמין בתורה מן השמים, ורואה את תקופתנו כראשית צמיחת הגאולה.

תוך כדי השבירה, יש לשוב ולבנות את המושג. לענ"ד, ההגדרה המחודשת (שהיא הכוונה המקורית של העניין) היא זו: הקדושה קיימת **בעצם העובדה** שיש לנו ממלכה, שאנו שולטים על עצמנו ועול הגויים אינו על צווארנו, אך לא במי שמאייש אותה, וודאי לא בכל החלטותיו ומעשיו. הקדושה אינה באישיותם הפרטית של שרי הממשלה, גם לא בחברי הכנסת שביניהם לא מעט אנשים המזיקים לעם ולערכיו הקדושים (נראה שכולי עלמא לא פליגי שלמרות החוק שהכנסת מורכבת ממאה ועשרים נציגים שבתוכם גויים המזדהים עם אויבינו, לא נחלוק כבוד אישי לאותם ח"כים. הוא אשר אמרנו: לא בפרטים הקדושה והרוממות אלא בעניין), כפי שקדושת מלכות בית דוד לא התגלתה באישיות המלכים הרשעים שישבו על כיסאו, אלא בבית המלוכה שנתקדש על ידי ההבטחה הא-להית. [בלשון בריסקאית כמעט וניתן לומר שלא מיחסים קדושה ל'גברא', אלא ל'חפצא' של המדינה המיוצגת על ידו¹⁶].

המהפכה כבר כאן ועכשיו. בשלב זה עדיין בקרב קבוצה קטנה, אבל הולכת ומתרחבת גם בכמותה וגם ברעיונותיה ההולכים וקונים מקום בלבם ובמוחם של צעירינו, גם אם אינם מצטרפים בפועל לאיזו גבעה. אפילו המוזיקה המזוהה עם נוער הגבעות, הפכה זה מכבר להיות מובילה באוזני חלק גדול של צעירים וצעירות.

אם נדע לכתת את נחש הנחושת החדש באופן נכון ומושכל,

אם ננפץ את הילת העליונות שלו,

אם נפסיק להסתכל על כל נושא משרה בצבא או בממשל כאילו היה יואש בן צרויה,

אם נדע לומר לעצמנו ומתוך כך לשלטון, שאנחנו לא מזדהים אתו באופן אוטומטי,

אם נפנים את מה שכל יהודי מתפלל כל יום: הכמיהה למלכות בית דוד (ולא לדמוקרטיה מערבית),

אם נשכיל להתחבר לחלקים הבריאים שבמציאות הממלכתית שלנו באומץ, תוך שמירת העצמיות הרוחנית,

¹² עיי למשל אורות, זרעונים, פרק ה: "ייסורים ממרקיס", ועוד.

¹³ לאור הנאמר לעיל מדברי הרצי"ה - נראה שאף הוא היה מוכן לתהליך כזה, כיון שהוא מעולם לא רומם את הממלכתיות לגבהים בהם היא מצויה כעת. הוא ראה בפיתוח את ההבדל בין העיקרון לאנשים. ביטוי כמו "הממשלה בשביל העם ולא העם בשביל הממשלה", או ביטוי על הסכמים שהם בטלים כעפרא דארעא ופחות מזה, אינם יכולים להתפרש אלא כדה-לגיטימציה של מעשיה והחלטותיה של ממשלה נבחרת בבחירות דמוקרטיות!

¹⁴ סדר עולם רבה סוף פרק ית, על פי דברי הימים ב כד, יז.

¹⁵ חלקנו יחשוש אולי מתגובה חרדית בסגנון "אמרנו לכם". קל להפריך אמירה כזו, שהרי לא שללנו את עצם מושג הממלכתיות ואת ערך השיבה לציון, גם זו הנעשית על ידי מי שאינם שומרי תורה ומצוות. ממילא גם שמחתנו על עצם הקמת המדינה ועל שחרור ירושלים ושאר חלקי ארץ קדשנו אינה נפגמת גם בתהליך השבירה. בשולי הדברים יש להעיר שאכן חלה התקרבות גדולה בין הציבור הדתי-לאומי-תורני לבין החרדים, עיין ערך "חרד"ל". בתהליך זה יש ברכה גדולה לשני הצדדים, ואכמ"ל.

¹⁶ נמסר בשם הרצי"ה, ששאלוהו אם יש צורך ללכת להלווייתו של בן גוריון. הוא השיב שאילו הוא היה נפטר בתפקיד ראש ממשלה היה עלינו חיוב לכבד מעמד זה. אך כיוון שנפטר כאדם פרטי שלא היה שומר תורה ומצוות ואף בעל דעות אפיקורסיות - אין חיוב כזה.

אם ניאבק באמת נגד הכוחות העצומים הקמים להשחית כל חלקה רוחנית בעמנו,
- או אז נתמודד נכונה עם האתגר החדש והעצום שמציבה לנו תקופה סוערת וקשה זו בתולדות עם ישראל. ומי יודע, שמא מי שיכתת
את הנחש החדש יזכה אף הוא לכך שחכמים עתידים להודות לו.